

راهنمای آموزشی

«بیماری سالک»

گروه هدف:

بهورزان

عامه مردم

تدوین:

جواد رمضان پور

کارشناس واحد آموزش و ارتقاء سلامت

معاونت بهداشتی

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی اصفهان

دیماه ۱۴۰۱

اهداف آموزشی:

در پایان این برنامه آموزشی، فراگیر می بایست قادر باشد:

- ۱- تعریف بیماری سالک را بداند. ۲- با راههای انتقال بیماری سالک آشنا شود. ۳- دوره پنهان بیماری را تعریف نماید.
- ۴- علائم بیماری سالک را بشناسد. ۵- موارد مشکوک را شناسایی و ارجاع دهد. ۶- عادات رفتاری پشه خاکی ناقل بیماری را بشناسد. ۷- راههای پیشگیری از بیماری سالک را توضیح دهد. ۸- با نحوه درمان آشنا شود ۹- با شرح وظایف خود در راستای کنترل و مراقبت سالک آشنا شود.

راهنمای آموزشی «بیماری سالک»

گروه هدف: بهورزان

سالک چیست؟

سالک نوعی بیماری پوستی است که به وسیله گزش و خونخواری پشه خاکی (آلوده به نوعی انگل) منتقل می شود. سالک در بسیاری از مناطق جهان (حدود ۱۰۰ کشور) و در بسیاری از مناطق کشور (حدود ۱۸ استان) شیوع دارد و سالانه حدود ۱۵ تا ۲۵ هزار مورد مبتلا در مراکز تشخیص و درمان سالک کشور ثبت و گزارش می شود.

راه انتقال:

سالک توسط گزش برخی از گونه های پشه های خاکی آلوده ماده منتقل می شود. در ایران دو نوع سالک وجود دارد: سالک شهری (خشک، اهلی یا انسانی) و روستایی (مرطوب، وحشی یا حیوانی). دوره پنهان (کمون) بیماری در نوع شهری ۲ تا ۸ ماه و در نوع روستایی معمولاً کمتر از ۲ ماه است.

علائم بیماری:

۱۰ تا ۱۴ روز پس از گزش پشه خاکی، برجستگی کوچک قرمز رنگی در محل گزش ظاهر می شود که به تدریج بزرگتر شده و مرکز آن زخم می گردد. ضایعات ممکن است متعدد باشند. در سالک روستایی ترشحات و گاهی چرک روی زخم وجود دارد ولی ضایعه سالک شهری معمولاً خشک و بدون ترشح است. ضایعات معمولاً بدون درد و خارش هستند ولی ممکن است در اثر عدم رعایت بهداشت پوست و بهداشت فردی توسط بیمار، دچار عفونت های ثانویه گردند.

تعریف مورد مشکوک:

هر نوع ضایعه پوستی منطبق با علائم بالینی سالک که بیش از ۱۰ روز طول کشیده باشد. موارد مشکوک باید در اولین فرصت ممکن جهت بررسی، ارزیابی و تشخیص قطعی (آزمایشگاهی) به پزشک دوره دیده سالک ارجاع شوند.

ایمنی پس از ابتلا:

اصولاً ابتلا به سالک نوع روستایی موجب ایمنی بعدی در مقابل هر دو نوع سالک روستایی و شهری می شود (۸۵ تا ۹۰ درصد). اما ابتلا به سالک نوع شهری فقط در برابر ابتلاء مجدد به سالک شهری ایمنی لازم را ایجاد می نماید.

چرا سالک یک بیماری جدی است؟

ضایعه سالک به صورت یک زخم بدشکل ممکن است بیمار را تا یکسال و بیشتر درگیر مشکلات خود نماید و موجب یک عارضه ماندگار در محل گزش (مثلاً صورت) گردد، ضمن اینکه در صورت ایجاد عفونت های ثانویه بوسیله باکتریها، موجب ایجاد عوارض منتشر نیز می شود.

عادات رفتاری پشه خاکی ناقل بیماری سالک :

* بیشترین فعالیت ناقل سالک در نوع روستایی (مرطوب، وحشی، حیوانی) در فصول بهار و تابستان و از هنگام طلوع تا غروب آفتاب است. در واقع این نوع ناقل هم زیست با موش های صحرایی مخزن بیماری و در لانه های فعال آنها (کلنی ها) پراکنده در محیط های بیابانی، تاغزارها، کشتزار و باغات مجاور انسان ها تکثیر و زندگی می کند.

* در سالک نوع شهری (خشک، اهلی، انسانی)، ناقل در طول سال یعنی ابتدای فروردین تا پایان اسفند و از هنگام طلوع تا غروب آفتاب فعالیت دارد و در واقع این نوع ناقل هم زیست با انسان و در محیط های زیست انسانی و مجاور آن مثل دامداری و مرغداری و مخروبه ها و تکثیر و زندگی می کند.

* ناقلین سالک روی کودها، زباله ها، نخاله ها و در لانه های پرندگان و اماکن مخروبه و قدیمی و خالی از سکنه تخم گذاری و تکثیر می کند.

* پرواز پشه خاکی منقطع و طول پرواز آن کوتاه است (حدوداً هزار متر). حداکثر ارتفاع پشه خاکی و در شرایط آب و هوایی مناسب حدود ۲ متر می باشد ولی می تواند تا طبقات بالای ساختمانها هم بصورت جهشی و پرشی یا با اسباب و اثاثیه برود و باعث گزش و بیماری گردد. پشه خاکی های برخلاف سایر پشه ها، پرواز ندارند و معمولاً بصورت جهشی و پرشی جابجا می شوند.

* این نوع پشه ها، معمولاً قسمت های بدون مو و بدون پوشش و لباس بدن مثل دست ها، پاها و صورت و سرهای تاس را مورد گزش قرار می دهند. افرادی که با کمترین پوشش بدنی در مناطق آلوده حضور یابند بیشترین ابتلاء و تعدا زخم را هم خواهند داشت. پس هرچه بدن پوشیده تر باشد احتمال ابتلاء کمتر خواهد بود. اینجاست که پوشیدن پیراهن آستین دارو شلوار بلند اهمیت خود را در پیشگیری از گزش نشان می دهد.

راههای پیشگیری:

- جمع آوری زباله ها، نخاله های ساختمانی و کودهای حیوانی و مرغی و انتقال و دفن آنها به خارج از حداقل پنج کیلومتری منطقه آندمیک که در میسر ورزش باد و جریان آبهای زیرزمینی به سمت منطقه هدف نباشد

- تسطیح، تعمیر یا تعیین تکلیف اماکن مخروبه، قدیمی و خالی از سکنه موجود در منطقه آندمیک.

- تشخیص و درمان بموقع بیماران بخصوص در سالک نوع شهری که انسان، مخزن اصلی بیماری است.

- کنترل جمعیت سگ های ولگرد و معدوم سازی آنها بعنوان مخزن ثانویه سالک نوع شهری.

- کنترل جوندگان صحرایی بعنوان مخزن اصلی سالک روستایی از طریق تخریب لانه آنها (بصورت دستی با استفاده از بیل یا بصورت مکانیزه با استفاده از شخم عمیق زمین) حداقل پنجاه سانت)، طعمه گذاری کلنی های فعال با استفاده از سموم جونده کش مورد تأیید کمیته فنی تا شعاع حداقل هزار متری آخرین منزل مسکونی در کانون آلوده، صاف کردن تپه های خاکی دارای لانه موش مخزن و نخاله های موجود با استفاده از ادوات سنگین از جمله تراکتور و لودر و ، احیاء زمینهای کشاورزی از طریق کاشت گیاهان و درختان غیرجذاب برای مخازن و ناقلین سالک، بهسازی محیط اطراف مناطق شهری و روستایی نقاط آندمیک و
- استفاده از پرده و توری با منافذ ریز و آغشته به سم بهداشتی و نصب روی پنجره ها و دربهای ورودی با هدف جلوگیری از ورود پشه خاکی به داخل منزل. (تبدیل خانه به یک پشه بند بزرگ).

- استفاده از پشه بندهای آغشته به سم بهداشتی از ابتدای شب تا طلوع صبح و هنگام خواب و استراحت شبانه در منزل و محل کار یا خارج از آن.

- استفاده از اسپری، پماد و قلم های دافع حشرات در صورت لزوم حضور در خارج از منزل هنگام فعالیت پشه ناقل بیماری یعنی ابتدای غروب آفتاب تا طلوع صبح.

- پوشیدن مستمر لباس های آستین دار و بلند و تمیز در مناطق آلوده. (بوی عرق لباس از جمله علل جذب پشه خاکی به سمت انسان و بروز گزش و بیماری می باشد).

- سمپاشی و مه پاشی با هدف مبارزه با ناقلین بیماری و کاهش وفور آنها طبق تایید کمیته فنی و بعنوان یک اقدام مکمل پس از اجرای اقدامات مربوط به مبارزه با مخازن و در زمان بالا بودن وفور پشه ناقل طبق نتایج چک حشره شناسی و دستورالعمل های ابلاغی انجام شود. مه پاشی بیشتر برای مبارزه با ناقلین موجود روی سطوح آلوده مثل کود، نخاله و زباله و مخروبه ها و فاضلاب روباز انجام می شود و سمپاشی نیز جهت مبارزه با ناقلین موجود در داخل منازل و سطوح داخلی و خارجی منزل و محل نگهداری دامهای موجود در منزل یا مجاور منازل استفاده می شود.

درمان:

*** سالک نوع شهری:**

چون مخزن این نوع سالک، انسان (بیماران) می باشد به همین دلیل تشخیص و درمان فوری و بموقع آنها می تواند موجب کنترل خوب بیماری در جامعه گردد. بنابراین لازم است همه موارد مبتلا سریعاً شناسایی و تحت درمان کامل و پانسمان زخم قرار گیرند. تشخیص بیماری سالک باید آزمایشگاهی باشد نه بالینی.

*** سالک نوع روستایی:**

بیماران باید با تشخیص آزمایشگاهی و توسط نیروهای آموزش دیده و تحت نظریزشک دوره دیده درمان شوند. انجام پانسمان زخم در سالک نوع روستایی توصیه نمی شود چون زخم در این نوع سالک، ترشح دارد و موجب چسبیدن پانسمان به زخم و بروز مشکل برای بیمار در مراجعات بعدی جهت ادامه درمان خواهد شد.

درمان بسته به نوع و محل ضایعه به دو روش صورت می گیرد:

- ۱- تزریق دارو (گلوکانتیم) در اطراف ضایعه با یا بدون سرما درمانی (کرایوتراپی)
 - ۲- درمان به شکل سیستمیک (تزریق عضلانی گلوکانتیم)
- درمان ممکن است چند هفته به طول بینجامد.
- پانسمان ضایعه در کنترل سالک نوع شهری بسیار مهم است. بنابر این لازم است محل زخم روزانه ۱ یا ۲ بار با آب و صابون شسته شده و سپس با مواد ضد عفونی کننده مجاز، پماد اکسید دوزینک و یک قطعه گاز استریل، پانسمان گردد.

وظایف بهورز:

- ۱- آموزش و اطلاع رسانی بموقع و مستمر به جمعیت تحت پوشش
- ۲- شناسایی بموقع موارد مشکوک طبق تعریف استانداردهای بیماری و ارجاع به پزشک. (وجود پاپول یا هر نوع ضایعه پوستی منطبق با عالم بالینی به خصوص در نقاط باز بدن که ۱۰ روز و بیشتر طول کشیده باشد).
- ۳- پیگیری تکمیل دوره درمان بیماران تا بهبودی کامل موارد مبتلا و ثبت در فرم های مربوطه.
- ۴- پیگیری خانواده بیمار و همسایگان با توجه به توانایی پرواز پشه خاکی تا شعاع ۱۰۰۰ متر (محمول ترین نقاط آلوده، خانه بیمار و همسایه های او می باشند).
- ۵- توجیه مسئولان و معتمدان روستا در خصوص عوامل مؤثر در گسترش بیماری و جلب حمایت و مشارکت آنها جهت رفع و کاهش مشکلات و نواقص موجود.

۶- پیگیری مستمر در جهت انجام بهسازی محیط و رفع مشکلات زیست محیطی مؤثر در شیوع و گسترش بیماری سالک منطقه از جمله: زباله ها، نخاله ها، کودهای حیوانی و مرغی، اماکن مخروبه و قدیمی و خالی از سکنه، فاضلاب روباز و جاری و از طریق گزارش به ستاد و جلب همکاریهای بین بخشی و برون بخشی.

راهنمای آموزشی «بیماری سالک»

گروه هدف: عامه مردم

اهداف آموزشی:

در پایان این برنامه آموزشی، انتظار می رود فراگیر پس از مطالعه مجموعه قادر باشد: تعریف بیماری سالک را بداند/ با راههای انتقال بیماری سالک آشنا شود/ دوره پنهان بیماری را تعریف کند/ علائم بیماری سالک را بشناسد/ بداند چرا سالک یک بیماری جدی است/ عادات رفتاری پشه خاکی ناقل بیماری را بشناسد/ راههای پیشگیری از بیماری سالک را توضیح دهد/ با اهمیت تشخیص و درمان بموقع و نحوه درمان سالک آشنا شود./ بداند چه اقداماتی را در مواجهه با سالک باید انجام دهد.

شیوه آموزشی:

شیوه آموزش این راهنما، ترکیبی از شیوه سخنرانی و بحث گروهی است. مواردی که با عنوان (توضیح دهید) مشخص شده را برای فراگیران قرائت کنید. سوالات مطرح شده از عامه مردم پرسیده شود و عقاید آنها شنیده شده و مورد بحث گروهی واقع شود. در هر مورد پاسخ استاندارد قید شده است. آموزشگر می بایست جمع را هدایت کند تا خودشان پاسخ صحیح را بیابند.

تذکره: در هر مورد برای تشویق به ادامه بحث گروهی اشاره ای به کلمه کلیدی هر جمله داشته باشید و با اشارات مناسب بحث را به سمت صحیح خود هدایت کنید.

از فراگیران سوال شود: **تعریف بیماری سالک چیست؟**

پاسخ مطلوب: سالک نوعی بیماری انگلی پوستی و مشترک انسان و حیوان است که به وسیله گزش و خونخواری پشه خاکی (آلوده به نوعی انگل) به انسان منتقل می شود. سالک در بسیاری از مناطق کشور از جمله استان های اصفهان و خوزستان شیوع بالایی دارد و سالانه موارد قابل توجهی بیمار در سامانه وزارت بهداشت ثبت، مراقبت و گزارش می شود.

از فراگیران سوال شود: **به نظر شما راههای انتقال بیماری سالک کدامند؟**

پاسخ مطلوب: بیماری سالک توسط گزش برخی از گونه های پشه خاکی آلوده به انسان منتقل می شود. در ایران دو نوع سالک وجود دارد: شهری (نوع خشک) و روستایی (نوع مرطوب)

از فراگیران سوال شود: **دوره بدون علامت (پنهان) بیماری سالک چقدر طول می کشد؟**

پاسخ مطلوب: دوره پنهان (کمون) بیماری: در نوع شهری ۲ تا ۸ ماه و در نوع روستایی معمولاً کمتر از ۲ ماه است.

از فراگیران سوال شود: **بیماری سالک چه علائمی دارد؟**

پاسخ مطلوب: چند هفته تا چند ماه پس از گزش پشه خاکی ناقل آلوده، برجستگی کوچک قرمز رنگی ظاهر می شود که به تدریج بزرگتر شده و مرکز آن زخم می گردد. ضایعات ممکن است متعدد باشند. در سالک مرطوب نوع روستایی ممکن است ترشحات چرکی روی زخم وجود داشته باشد ولی ضایعه در سالک

نوع شهری معمولاً خشک و بدون ترشح است. زخم های ناشی از انگل بیماری سالک معمولاً بدون درد و خارش هستند ولی ممکن است توسط میکروب های سطح پوست دچار عفونت های ثانویه شوند.

از فراگیران سوال شود: **چرا باید بیماری سالک را جدی بگیریم؟**

پاسخ مطلوب: ضایعه سالک بصورت یک زخم بدشکل ممکن است برای بیش از یک سال هم باقی بماند و در برخی موارد ممکن است موجب ایجاد یک اثر و عارضه ماندگار (اسکار) در محل گزش مثلاً روی صورت شود. ضمن این که ایجاد عفونت های ثانویه توسط باکتری ها هم ممکن است ایجاد عوارض منتشر نماید.

از فراگیران سوال شود: **عادات رفتاری پشه خاکی ناقل بیماری سالک چگونه است؟**

پاسخ مطلوب: پشه خاکی بیشترین فعالیت را در فصول بهار و تابستان دارد، از هنگام غروب تا طلوع آفتاب، پشه خاکی روی کودها، زباله ها، نخاله ها، لانه های پرندگان و جوندگان و اماکن مخروبه تخم گذاری کرده و تکثیر می یابد. پرواز پشه خاکی منقطع و طول پرواز آن کوتاه است (حدوداً هزار متر). حداکثر ارتفاع پشه خاکی در شرایط آب و هوایی مناسب حدود ۲ متر می باشد ولی می تواند تا ارتفاع بیشتر و حتی طبقات بالای ساختمان ها هم بصورت جهشی پرشی برود. پشه خاکی معمولاً قسمت های بدون پوشش بدن (دست، پا و صورت) را مورد گزش قرار می دهد. پشه خاکی های برخلاف سایر پشه ها، پرواز ندارند و بصورت جهشی و پرشی جابجا می شوند.

از فراگیران سوال شود: **چه اقداماتی برای پیشگیری از ابتلاء به بیماری سالک می توان انجام داد؟**

پاسخ مطلوب: جمع آوری و دفع بموقع و مستمر زباله ها، نخاله های ساختمانی و تسطیح مخروبه ها که مکانی مناسب برای تکثیر پشه خاکی هستند. درمان به موقع بیماران (مخزن سالک شهری). معدوم کردن سگهای ولگرد (از مخزن سالک شهری). معدوم کردن موش های صحرائی (مخزن سالک روستایی). استفاده از توری مناسب برای پنجره ها و دربهای ورودی جهت جلوگیری از ورود پشه خاکی به داخل خانه. استفاده از اقلام دافع مثل قلم و اسپری توسط افرادی که بیرون از منزل پشه بندهای آغشته به سم بهداشتی در طول شب تا صبح.

از فراگیران سوال شود: **به نظر شما درمان سالک چگونه است؟**

پاسخ مطلوب:

سالک شهری: چون مخزن این نوع سالک بیماران مبتلا هستند و درمان آنها موجب کنترل و مهار بیماری در جامعه می گردد، بنابر این لازم است فوراً تحت درمان قرار گیرند. پانسمان ضایعه و زخم در کنترل سالک شهری بسیار مهم است.

سالک روستایی: طبق تشخیص درست آزمایشگاه و با نظر پزشک معالج و دوره دیده، نیازمند درمان هستند که می تواند به دو روش تزریق دارو در اطراف ضایعه و انجام کرایو صورت می گیرد.

درمان ممکن است چند هفته به طور بیانجامد. لازم است محل زخم روزانه ۱ یا ۲ بار با آب و صابون شسته شده و سپس با مواد ضد عفونی کننده مجاز، پماد اکسید دوزینک و یک قطعه گاز استریل پانسمان گردد.

از فراگیران سوال شود: **اقدام شما در مواجهه با سالک چیست؟**

پاسخ مطلوب: در صورت بروز بیماری یا مشاهده هر بیمار مشکوک، حتماً باید موارد را به نزدیکترین مرکز بهداشتی درمانی، پایگاه بهداشتی یا خانه بهداشت اطلاع دهیم.

هر جمله به صورت خبری خوانده شود و از عامه مردم سوال شود، به نظر آنها جمله خوانده شده، صحیح یا غلط می باشد. تعداد افرادی که پاسخ صحیح داده اند و تعداد کل را می نویسیم. درصد به دست آمده در مورد هر سوال و درصد کلی به دست آمده را محاسبه می نمائیم.

درصد به دست آمده	تعداد کل افراد	تعداد افرادی که پاسخ صحیح داده اند	استاندارد صحیح	عنوان
			درست	بیماری سالک به وسیله گزش و خونخواری پشه خاکی (آلوده به نوعی انگل) منتقل می شود.
			درست	در سالک روستایی ترشحات چرکی روی زخم وجود دارد ولی ضایعه سالک شهری معمولاً خشک و بدون ترشح است.
			غلط	پشه خاکی بیشتری فعالیت را در فصول زمستان و پاییز و در هنگام غروب آفتاب دارد.
			درست	یکی از راههای پیشگیری از سالک روستایی، مبارزه با موش صحرائی است.
			درست	استفاده از پشه بندهای آغشته به حشره کش در طول شب یکی از راههای پیشگیری از سالک است.

منابع:

- دستورالعمل مراقبت از سالک، مرکز مدیریت بیماریهای واگیر وزارت بهداشت
- تجارب علمی و عملی سالها کار در عرصه و فیلد کنترل و مراقبت بیماری سالک استان و کشور

موفق باشید

RJ.1401